

תכנית לימודים שנתית – ספר יהושע

ספר יהושע הוא סיפור כניסתם של עם ישראל מן המדבר 'אל ארץ נושבת' ובו מתגשמת הבטחת הקב"ה לישראל: "אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והפְּרָזִי והחוי והיבֹּסִי אל ארץ זבת חלב ודבש" (שמות ג, יז). לכניסה זו – שני פנים: מחד, הגשמת ייעודו של עם ישראל ומילוי הבטחת ה' לאבות האומה – ביישוב הארץ, בנין המזבח ובמעמד הברית ומאידך – הנסיונות והאתגרים שבהורשת שבעת עמי כנען, ובמפגש עם תרבות יושבי הארץ. הספר קרוי על שמה של הדמות המרכזית בספר – יהושע בן נון, משרת משה, הנוטל מידיו את הנהגת בני ישראל ומוביל אותם בכיבוש הארץ מידי עמי כנען ובחלוקתה לשבטים.

פרקים יג-כד: הישיבה בארץ, הנחלות (13 שיעורים)			פרקים א-יב: כיבוש הארץ, המלחמות (22 שיעורים)		
כג-כד: מות יהושע (6)	כב: שנים וחצי השבטים (2)	יג-כא: פרקי הנחלות (5)	ו-יב: המלחמות (13)	ג-ה: מעבר הירדן (4)	א-ב: ההכנות למעבר (5)

התכנית השנתית התכנית השנתית מציעה חלוקה של שעות הנוגעת בכל הנושאים בספר, עד לסיומו. רמת הפירוט משתנה בהתאם לנושא ובהתאמה לגיל. חלקו הראשון של הספר נלמד בצורה רציפה, אך פרקי הנחלות נלמדים בצורה כללית בלבד. פרקים אלו מרובים בפרטים ובתיאורים גיאוגרפיים ואין צורך לקרוא אותם, ולא להלאות בס את התלמידים. נסתפק 4-5 שיעורים כלליים לנושא הנחלות תוך שימוש בהמחשה ויזואלית – במפה. סה"כ השיעורים בהצעה – כ 35.

בתכנית ישנה חלוקה בין שני סוגים של לימוד:

יחידות פסוקים הנלמדים כסדר - הפסוקים **מסומנים בהדגשה**, התלמידים לומדים את התכנים מתוך קריאה בספר. במתווה מופיעים פרטי התוכן המרכזיים, המהווים את בסיס היחידה. כל מורה מוזמן להוסיף להעמיק בידיעות, במסרים, ובמיומנות – על פי שיקול דעתו ובמסגרת הזמן העומד לרשותו.

יחידות פסוקים הנלמדים בבקיאות - (הפסוקים מופיעים במתווה ללא הדגשת הגופן) תוכנם של הפסוקים הללו יוצג בהסבר כללי בלבד על ידי המורה, תוך הפניה לפרטים/פסוקים מסוימים בלבד.

הצגה כללית של נושא, והפניה לפרטים מסוימים

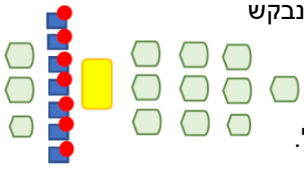
<p>לז"ז צפוף כמה הכנות אנו עושים לקראת פסח? בפרק יז פסוק יט מופיע התאריך של מעבר הירדן – י' בניסן. כעבור ארבעה ימים, בי"ד בניסן, יש להקריב את קרבן הפסח ומיד לאחריו לחגוג את החג. ימים אלו עומדים אפוא בסימן הכנות לפסח, ולבני ישראל היו הכנות מיוחדות לחג במקביל להקמת המחנה. הם היו מנועים מלהקריב את קרבן הפסח שהרי היו ערלים, והיה עליהם למול ולהבריא. כמו כן, לא היו להם מצות, אלא עדיין היו אוכלים מן הפן. ניתן ללוות את השיעור בשירי שמחה ומזל טוב לכבוד מעמד הברית והפסח.</p>	<p>א: רושם הנס איתור הביטויים המורים על הרושם שעשה נס כריתת הירדן על מלכי הארץ ('וימס לבבם', 'ולא היה בהם עוד רוח') ב-ט: ברית המילה: בכל שנות הנדודים במדבר לא קיימו בני ישראל את מצוות המילה. הדור הבוגר יוצאי מצרים היו נימולים, ודור הבנים, באי ארץ, לא נימולו. עם הכניסה לארץ מצווה הקב"ה את יהושע להקים את מצוות המילה ולסלק (לגול) את חרפת העם אשר היו</p>
---	--

דוגמה:

לימוד פסוק בפסוק

בעמודה השמאלית במתווה ישנן הצעות ונקודות למורה, מהן יוכל לבחור ולהשתמש בהוראה לפי שיקול דעתו. אנו מזמינים מורים להוסיף ולהעשיר עמודה זו בהצעותיהם

ספר יהושע מתווה מפורט, המלחמות פרקים ו-יא

נושא	פרק	תכנים מרכזיים	נקודות והצעות להוראה
מלחמת יריחו (2)	פרק ו	<p>א-ה: הציווי על כיבוש יריחו: העיר – 'סְגֵרֶת וּמִסְגֵרֶת', חומתה בצורה, מלכה עז, ואנשיה 'גיבורי חיל'. יריחו היא העיר הראשונה בכיבושי הארץ ויהושע מצווה מפי הגבורה על האופן הייחודי בו יילחם העם ביריחו: <u>הקפות העיר</u> – "וְסִבְתֶם אֶת הָעִיר כָּל אֲנָשֵׁי הַמְּלָחָמָה...פְּעַם אַחַת; כֹּה תַעֲשֶׂה שְׁשֶׁת יָמִים...וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִסָּבּוּ אֶת הָעִיר שִׁבְעַ פְּעָמִים" <u>סדר התנועה</u> – הכהנים מובילים 'לפני הארון' בתקיעה בשופרות, ואחריהם - העם (וכח ה'חלוץ' לפני הכהנים, פס' ט); <u>ביום השביעי</u> – הכהנים יתקעו בקרן, העם יריע 'תרועה גדולה' ואז החומה תיפול 'תחתיה'.</p> <p>ו-י: יהושע מוסר את דברי ה' לעם.</p> <p>יא-יט: הקפות העיר: העם מקיף את העיר בסדר אשר ציווה אותו יהושע: בכל יום - פעם אחת, וביום השביעי - שבע פעמים, ולסוף ההקפה השביעית, עם תקיעת השופר, קורא יהושע: 'הֲרִיעוּ! כִּי נִתַּן ה' לְכֶם אֶת הָעִיר!'; שתי האזהרות שנוספו טרם רגע הכיבוש: 1. העיר 'חרם' ואין לקחת משללה, אלא להביאו ל'אוצר בית ה'". 2. לשמור על חיי רחב ובני ביתה.</p> <p>כ-כה: גורל יריחו: הסבר כללי - עם נפילת החומה עלה העם 'איש נגדו'. לוחמי יריחו נהרגו, והעיר נשרפה. רק רחב ומשפחתה נשארו בחיים 'כי</p>	<p>המספר 7 מופיע פעמים רבות בפרק. נבקש מהתלמידים לאתר אלו דברים בפרק קשורים למספר שבע: 7 כהנים, 7 שופרות; 7 ימים של הקפות, ביום השביעי – 7 הקפות.</p> <p>תרשים הקרב ניתן לתלמידים פרטים המרכיבים את המחנה ונבקש מהם להתאים כל פריט למקומו בתרשים: 'הארון', 'כל אנשי המלחמה', 'כהנים', 'שופרות', 'החלוץ', 'המאסף'. אפשר גם להמחיש את סדר המחנה בכיבוש יריחו, או לסדר על שולחן חול.</p> <p>נשק לא קונבנציונאלי איזה סוג של אנשים יובילו קרב נגד מעוז מבוצר וקשה לכיבוש? את כיבוש יריחו הובילו הכהנים, וכלי הנשק בו אחזו היו... 'שופרות היוזבלים'. כיצד נלחמים עם שופרות?.. מתברר, שזהו ה'נשק' אשר הפיל את חומות יריחו. הכתוב מדגיש גם שהכהנים נשאו את השופרות 'לפני הארון'. ארון הברית הוא מרכז המחנה ולא מתקני מלחמה משוכללים, כפי שהיו נוהגים אומות העולם. זה מה שסימן המלאך ליהושע: 'עתה באתי'. הקב"ה עושה למען עם ישראל את המלחמה הראשונה על ארץ ישראל באופן ניסי.</p> <p>יניעל העם... איש נגדו נבקש מהתלמידים לדמיין כיצד נפלה חומת יריחו? לאחר מכן נתבונן בתיאור הפסוק: 'וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֵּיהָ וַיַּעַל הָעָם הָעִירָה אִישׁ נֶגְדוֹ', כלומר החומה שקעה תחתיה ונבלעה באדמה, ללא מפולות אבנים. כך מצאו עצמם הלוחמים עומדים אל מול אנשי יריחו. 'איש נגדו'. אמנם בני ישראל ידעו זאת מראש, ואילו אנשי יריחו לא דמיינו שכך יהיה.. ניתן להמחיש את איש יריחו נשען בבטחון על החומה האדירה, כאשר לפתע היא שוקעת לתדהמתו, והוא נגלה חשוף ללוחם מבני ישראל..</p> <p>שופרים שתיקה אפשר לבקש מהתלמידים לדמיין שהם אנשי המלחמה השומעים את ההוראות של יהושע, רגע לפני נפילת החומות. מה הם שומעים מפיו? ראשית, הלא יהושע ציווה לנוע חרישית בכל ששת הימים – "לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיהם דבר עד יום אֶמְרֵי אֱלִיכָם הָרִיעוּ, וְהָרִיעְתֶם!" אם כן, כעת בא הזמן! יהושע נותן את האות: "הֲרִיעוּ!" אולם, מי שכרה אזניו שמע גם שני דברים חשובים נוספים: 1. לשים לב לשמור על רחב ומשפחתה 2. דבר ה'חרם', האיסור החמור לקחת משלל יריחו.</p> <p>חרם! השורש ח,ר,ם מופיע מספר פעמים בפסוקים יז-יח. הוא ציווי המתייחס לשלל ומשמעו כאן: הקדש. השלל לה', באופן מוחלט: "וְהָיְתָה הָעִיר חָרָם.. שְׁמְרוּ מִן הַחָרָם..". זהו אות,</p>

		<p>החביאה את המלאכים אשר שלח יהושע. כו-כז: השבועה: "וישבע יהושע בעת ההיא לאמר: ארור האיש לפני ה' אשר יקום ויבנה את העיר הזאת את יריחו! בבכרו! יסדנה, ובצעירו יציב דלתיה!" שמעו של יהושע מתגדל בארץ.</p>
<p>מלחמת העי (2-3)</p>	<p>פרק ז</p>	<p>א-ו: המערכה הראשונה על העי: החטא: הכתוב מגלה את מה שטרם נודע ליהושע, דבר החרם שלא נשמר – "ויקח עקן...מן החרם" הריגול – משלחת אנשים שנשלחו לרגל ולבחון את היעד מעריכה כי העי היא עיר שתיכבש ללא קושי. בהתאם לכך נשלחו 'כְּשִׁלְשֵׁת אֲלָפִים אִישׁ'. המלחמה – בפועל, המלחמה היתה קשה, ותוצאותיה מרות: אנשי העי הניסו את בני ישראל, הרגו בהם, והמשיכו לרדוף אחריהם במורדות ההר. מנוסה זו אף הטילה פחד נורא על בני ישראל – 'וימס לבב העם, ויהי למים! האבל והזעקה' - 'ויקרע יהושע שמלתיו, ויפל על פניו ארצה לפני ארון ה' עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם" ז-טו: תפילת יהושע – הסבר כללי של תוכן התפילה, ושל תשובות ה':</p>
<p>המסמל כי במלחמה זו בני ישראל אינם זכאים לראות עצמם נוטלי שלל כמנצחים, כי מלחמה זו היא כולה מיד ה', בדרך נס, ועל גם השלל 'חרם' לה', ויבא לאוצר בית ה'. איך לא נהרס בית רחב בפרק ב למדנו שבית רחב היה 'בְּקִיר הַחֹמָה וּבְחֹמָה הִיא יוֹשְׁבֹת', אם כן, שואל הרד"ק, כיצד עדיין נראה חוט השני, וכיצד לא נהרס הבית בשקיעת החומות? והשיב, "כי לא נפלה כל חומת העיר אלא מה שהיה מן החומה את פני העיר נגד מחנה ישראל נפל.. ובית רחב הייתה בחומה מצד אחר שלא נפל..", ויש שביארו שרק החלק החיצוני שקע, והאברבנאל כתב על הרד"ק: "...ואינו מתישב כי ישראל בסיבוב היו הולכים וכל החומה בסיבוב נפלה.. אלא שקודם הנפילה בהיותם סובבים ראו המרגלים את תקוות חוט השני בחלון ביתה ונתנו עיניהם בו ורשמוהו וכשעלה העם איש נגדו הלכו למקום ביתה עם היות כבר הבית פרוץ אין חומה.." ארור האיש אשר יבנה את יריחו טעמים שונים נאמרו בדבר. דעת רבי יהודה במדרש (במדב"ר פרשה יד) שדינה של יריחו כדין כל ראשית שמוקדשת לקב"ה ואסורה לשימוש אדם, כתרומה וביכורים. והרמב"ם כתב: 'ולזה הטעם בעצמו החרים יהושע מי שיבנה יריחו לעולם להיות המופת ההוא קיים עומד - כי כל מי שיראה החומה היא שקועה בארץ יתבאר לו שאין זה תכונת בנין שנהרס אבל נשקע במופת' (מו"נ ג, נ) תל יריחו נמצא ממש בתחום העיר יריחו, ועל פי החפירות והממצאים הוא מזוהה אולי כתל העתיק ביותר בתבל. יריחו נבנתה חזרה כעיר ישראלית בימי אחאב על ידי חיאל בית האלי, וקללת יהושע נתקיימה בו. כל בניו מתו. בנו הבכור מת כאשר הניח את יסודות העיר, ובנו הצעיר מת כאשר הציב את השערים, 'כְּדָבַר ה' אֲשֶׁר דָּבַר בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ בֶּן-נֹון' (מל"א טז, לד). מצ"ב תמונה של תל יריחו מאתר ויקפדיה.</p>	<p>מ.ע.ל. בתחילת פסוק א מופיע פעמיים השורש מ,ע.ל. 'וימְעֵלוּ...מעל'. מושג זה חשוב בהקשר של הפרק, והוא גם מושג מוכר בחיי החברה. נוכל לתת לתלמידים לנסות לבאר מילה זו בכוחות עצמם. במעילה, להבדיל מגניבה, המועל מופקד בתחילה על הרכוש/ממון בהיתר, במסגרת סמכותו או תפקידו, אלא שהוא מנצל מצב זה לצרכיו ולוקח מהם, או עושה בהם שימוש לעצמו. עכן עשה את תפקידו כאשר לחם ביריחו ושלל רכוש, אלא לאחר שנטלו היה צריך ללכת עימו אל אוצר בית ה'. תחת זאת חמק לאוהלו, חפר בו בור והטמין אותו שם. (להרחבה על הקניית מיומנות ביאורי מילים ר' במסמך המיומנויות מיומנות מס. 2) ערבות הדדית בפסוק א נוקט הכתוב לשון רבים – 'וימְעֵלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מעל' ומיד בהמשך מיוחס החטא לעכן לבדו - 'ויקח עקן בן כרמי...מן החרם'. אם כן, מי מעל? עכן או כל בני ישראל? בהמשך הפרק הדברים ברורים. עכן לבדו לקח מן החרם, ואם כך עולה השאלה במלוא חריפותה: 'האיש אָחָד יִקְטָא וְעַל כָּל הָעֵדָה תִּקְצָץ?' (במד' טז, כב) והתשובה היא כי</p>	

יהושע זועק על הדבר הקשה שארע. לא זו בלבד שבני ישראל הוכו אלא שכעת, משראו עמי הארץ את ישראל במנוסתם, יקומו ויכריתו אותם. בני ישראל יאבדו ולא יירשו את הארץ, ושמו של הקב"ה יתחלל. תשובת ה' – "קם לך! למה זה אתה נפל על-פניך?!" החטא מצוי ביד בעם, וגם תיקונו: 'עברו את בריתי... וגם לקחו מן החרם', ולפיכך על יהושע להכין את העם למחרת על מנת לבער את החרם "לא תוכל לקום לפני איביך עד הסייחם החרם מקרבכם"

טז-ז: הסבר כללי - יהושע עורך גורל למחרת. תחילה 'נלכד' שבט יהודה, ואחר כך נערך גורל בין המשפחות, ולאחר מכן על בתי האב ולבסוף נלכד עכן.

יא-כג: עכן מפרט את דבר המעילה. איתור הפרטים – בגד ('אדָרַת') משובח וחתיכת זהב, והיכן הוחבאו – 'טמונים בארץ בתוך האהלי'. כד-כו: ביעור החרם – רכושו של עכן נלקח, ביחד עם דבר החרם, אל מקום סמוך, 'עמק עכור', ונשרפים שם. עכן נהרג ובמקום מוקם 'גל אבנים גדול עד היום הזה'.

א-ט: התחבולה: יהושע שולח 'שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ גְּבוּרֵי הַחַיִל' בלילה, בחסות החשכה, להתמקם סמוך לעי - לארוב 'לעיר מאַחֲרֵי הָעִיר'. תפקידו של האורב להיות 'נִכְנָיִם' במקומם עד למחרת היום, כאשר יגיע הכח העיקרי וימשוך את אנשי העי אל מחוץ לעיר. רק אז יפעל האורב: 'וְאַתֶּם תִּקְמוּ מֵהָאֲרֹב וְהוֹרֵשְׁתֶּם אֶת הָעִיר... וְהָיָה כְּתַפְשָׁכֶם אֶת הָעִיר תְּצִיתוּ אֶת הָעִיר בָּאֵשׁ'

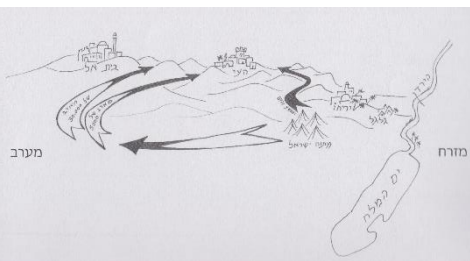
י-כט: מלחמת העי – הסבר כללי - למחרת בבקר יוצא יהושע בראש הצבא העיקרי, וחונה אל מול העיר. כאשר יוצאים אנשי העי לקראתם עושים עצמם ישראל נסים מפניהם, וכך מושכים את אויביהם מחוץ לערים "וְלֹא נִשְׂאָר אִישׁ בְּעִי וּבֵית אֵל אֲשֶׁר לֹא יֵצְאוּ אַחֲרָי יִשְׂרָאֵל...". אז מתרחש המהפך. "וַיֹּאמֶר ה' אֵל יְהוֹשֻׁעַ נָטָה בְּכִידוֹן אֲשֶׁר בִּידֶךָ אֵל הָעִי כִּי

פרק ח	

ישנו קשר הדוק בין האדם לבין החברה בה חי וממנה מושפע. במקרים רבים מעשיו של אדם צומחים מתוך אווירה ותודעה חברתית, במישרין או בעקיפין. העובדה שהכתוב מייחס כאן את האחריות לכלל העם מלמדת כי זהו אחד מהמקרים הללו. וכן מנגד, מעשה של אדם אחד משפיע על הכלל. זהו אחד מן המקורות המלמדים על ענין הערבות המיוחדת שבין בני ישראל אלו לאלו, שהם כגוף אחד ממש. ובויק"ר פרשה ד: 'שְׁנֵה ר' שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי: מִשָּׁל לְבָנֵי אָדָם, שֶׁהֵיוּ נְתוּנִים בְּסִפִּינָה. נָטַל אֶחָד מֵהֶם מִקֹּדֶם וְהִתְחִיל קוֹדֵם תְּחִילָתוֹ. אָמְרוּ לוֹ חֲבֵרָיו: לָמָּה אַתָּה עוֹשֶׂה כֹּכָ? אָמַר לָהֶם: מָה אֶכְפֵּת לָכֶם, לֹא תִחַתֵּי אֲנִי קוֹדֵם? אָמְרוּ לוֹ: מִפְּנֵי שֶׁהַמַּיִם עוֹלִין וּמְצִיפִין עֲלֵינוּ אֶת הַסִּפִּינָה'

שימוש במפה למלחמות בספר יהושע יש סדר גיאוגרפי ונוכל להשתמש במפה להבנה, ולארגון הידע. יריחו שוכנת בבקעה על יד הירדן, וכיד לכבוש את ארץ יש להתקדם מזרחה אל הרכס ההררי, שם שוכנת העי. באזור זה ישנם גם וואדיות רבים בין ההרים. [מצ"ב מפת האיזור](#) באדיבות הוצ' 'ישקו העדרים'. במפה ניתן לראות את הסימון הטופוגרפי הכללי באמצעות הצבעים השונים.

תכסיסי מלחמה פרק ח בספר יהושע מפורסם בזכות התיאור המפורט של תחבולת המלחמה שבו. יסודה בציווי ה' ליהושע: 'שִׁים לְךָ אֲרֹב לְעִיר מֵאַחֲרֵיהָ!' (פס' ב). המשכה בביצועה המפורט על ידי יהושע ובני ישראל. התיאור בפסוקים ארוך ומורכב, ועל כן הוצעו הפסוקים עיקריים ללימוד מתוך הכתוב, כאשר את השאר המורה מסביר באופן כללי על פה. כדי להבהיר את התכסיס מומלץ להשתמש בהמחשה. ניתן להקרין את [פני השטח מאתר התנ"ך](#) של מכללת הרצוג, ולסמן תוך הוראת הפרק את מסלול התקיפה, ואת מיקומם של כוחות האורב ממערב לעיר. מצ"ב איור של הכוחות במלחמת העי. אפשר גם להכין 'שולחן

חול" – פלטת עץ עם מסגרת שעליה ניצור מחול (או מחומרים חלופיים הניתנים לרכישה) את דגם הקרקע ונמקם את הכוחות. נוכל להשתמש בשולחן זה במקומות נוספים בספר יהושע ובספר

<p>מעמד הר גרזים והר עיבל</p> <p>(1)</p>	<p>בִּידְךָ אֶתְנַנֶּה! האורב מגיח ממקומו, מעלה את העיר באש, ומטיל פחד עצום על אנשי העי הלכודים בין שני הכוחות 'אלה מִזָּה וְאלה מִזָּה'. כל אנשי העי נהרגים במלחמה, ומלך העי נלכד ונתלה.</p> <p>ל-לה: מעמד קבלת התורה: המזבח - הקמת מזבח לה' לאחר הכניסה לארץ, והעלאת עולות ושלמים לה' להודות לה' על ירושתה; <u>כתיבת התורה</u> - 'ספר מִשְׁנֵה תוֹרַת מֹשֶׁה', על אבנים.</p> <p><u>המעמד קריאת דברי התורה על ידי יהושע</u>, כאשר כל העם "...עֲמָדִים מִזָּה וּמִזָּה לְאָרוֹן נֶגֶד הַכְּהֹנִים הַלְוִיִּם... חָצְיוֹ אֶל מוֹל הַר גְּרִזִים וְהַחָצְיוֹ אֶל מוֹל הַר עֵיבֶל", נוכחים ושותפים בקבלת הדברים.</p>	<p>שופטים.</p> <p>מעמד הברכה והקללה הציויי על המעמד מופיע בספר דברים (12, ט-יד). יש כאן, אפוא, קיום של חובה עליה ציווה משה בעבר הירדן. התלמידים לא למדו חומש דברים ואין להיכנס כלל לפרטיה של פרשה זו, אלא להורות את עיקר עניינה והוא: קיומו של מעמד לאומי עצום של קריאה וקבלת התורה בעת הכניסה לארץ. בקבלה זו ישנה הצהרה על הקשר בין הכניסה לארץ לבין חובת שמירת התורה, שהיא התכלית והייעוד של עם ישראל בארץ ישראל. תיאור מפורט של המעמד מופיע במשנה במסכת סוטה (פרק 1 משנה ה) ואפשר להמחזיז את אופן קיומו המיוחד בכיתה, באופן כללי.</p> <p>חז"ל דנים היכן ומתי קרה המעמד, ובעקבותיהם רש"י ומפרשים נוספים למדים כי המעמד ארע עוד קודם, מיד לאחר מעבר הירדן, ונכתב כאן 'על דרך מוקדם ומאוחר'. ואחרים ביארו כי נכתב במקומו, אחרי כיבוש העי, משום שרק אז התאפשר לעם לקיים אותו, וכך אנו מציעים ללמוד את הדברים, על פי סדר הופעתם בספר, על מנת שלא לבלבל תלמידים.</p> <p>המזבח בהר עיבל מומלץ להשתמש במפה ולהראות את המקומות הנזכרים בפרק - הר גרזים והר עיבל, שני הרים גדולים במרכז השומרון, ביניהם העיר שכם. בשנות ה-80 התקיימה סדרה של חפירות בהר עיבל ומנהל החפירה, פרופ' אדם זרטל ז"ל, זיהה באופן ברור <u>מזבח אבנים גדול</u> הבנוי מאבני גוויל (אבנים בלתי מסותתות, אשר לא הונף "עליהם בְּרָזָל"). פרופ' זרטל קישר מיד את הממצא לנזכר בספר יהושע, וקרא לאתר: "מזבח יהושע", או: "המזבח בהר עיבל". זוהי עדות יוצאת דופן וייחודית בקדמותה, הקושרת בין הארכאולוגיה של ארץ ישראל לבין הכתוב בתנ"ך.</p>
<p>הגבעונים</p> <p>פרק ט</p> <p>(2)</p>	<p>א-ב: תגובת נגד: מעשי ישראל ממעבר הירדן ועד כיבוש העי עשו רושם גדול על כל עמי כנען, והם מתקבצים יחד להילחם בישראל ולעצור אותם מלכבוש את הארץ.</p> <p>ג-טו: התרמית: אנשי גבעון, עיר גדולה וחזקה הסמוכה לעי, שמעו את מה שנעשה עם יריחו והעי, ופחדו מאד, וכדי להציל את עצמם החליטו לנהוג 'בְּעֶרְמָה' - להטעות את יהושע בתחבולה, כאילו אינם יושבי הארץ - ולגרום לו לכרות עימם ברית שלום והגנה; 'וַיִּצְטָרוּ', עשו עצמם שליחים של עם רחוק אשר באו לדבוק בעם ישראל אחרי ששמעו את נפלאות ה'. <u>איתור פרטי ההטעה:</u> שקי החמורים - 'בָּלִים', נאדות היין - 'בָּלִים וּמִבְּקָעִים', הנעליים - 'בָּלוֹת וּמִטְלָאוֹת', שְׁלֹמוֹת לבושם - 'בָּלוֹת</p>	<p>הצגה אחת גדולה ניתן להשתמש בהמחזה ככלי להוראת פרק ט (או בתיאטרון קריאה). המחזה היא כלי להבעת תוכן ע"י התרחשות אנושית מבוימת. כל הפרטים - התפאורה, המעשים, הדברים, האינטונציה - צריכים להתאים לענין אותו רוצים להביע. בכל המחזה יש לסייע לתלמידים בהכנה, במחשבה, ובתכנון: מה המסר של הדמות? כיצד יעבור המסר באמצעות הפעולות, הדברים ואופן אמירתם? אלו רגשות מביעה הדמות? וכדו'. בפרקנו שתי התרחשויות ניתנות להמחזה: <u>הראשונה</u> - הופעת הגבעונים, המבקשים לטעת בלב רואיהם את הרושם שהם שליחים מארץ רחוקה. בהכנת התלמידים נכון לחשיבה: כיצד נראה איש אשר מגיע מ'ארץ רחוקה'? האם הליכתו רגילה? כיצד מדבר מי שרוצה לשכנע כי עשה דרך ארוכה לפגוש בעם הנערץ אשר א-לוקיו עושה לו ניסים? אלו רגשות מעבירים השליחים בדבריהם? כיצד נראים ישראל בתחילה, כאשר הם מטילים ספק וכיצד נראים כאשר הם משתכנעים, וכדו'. <u>השנייה</u> - בזמן הגילוי, המחזת התרעומת ודין ודברים שבין</p>

עליהם' הלחם והמזון – 'יבש הַיָּה נִקְדִים'; דברי הגבעונים: תחילה דָּבְרוּ קצרה – 'מֶאֱרָץ רְחוֹקָה בָּאנוּ, וְעַתָּה, כָּרְתוּ לָנוּ בְרִית', ומשעלה חשדם של ישראל – 'אולי בְּקִרְבִי אַתָּה יוֹשֵׁב?' - פרטו את דבריהם בהרחבה (ס' י-יז): 'מֶאֱרָץ רְחוֹקָה מָאד בָּאוּ עִבְדֶיךָ לְשֵׁם ה' אֱ-לֹהֶיךָ כִּי שָׁמְעוּ שְׁמֵנוּ.. וַיֹּאמְרוּ אֵלֵינוּ זְקִנֵינוּ וְכָל יוֹשְׁבֵי אֶרְצֵנוּ.. קָחוּ בְיָדְכֶם צִידָה לְדֶרֶךְ וְלָכוּ לִקְרָאתֵם וְאַמְרַתֶּם אֲלֵיהֶם עִבְדֵיכֶם אָנַחְנוּ וְעַתָּה כָּרְתוּ לָנוּ בְרִית: זֶה לְחַמְנוּ! הִם הֶצְטִידְנוּ אֹתוֹ מִבְּתֵינוּ... וְעַתָּה הִנֵּה, יִבְשׁוּ וְהִיָּה נִקְדִים! וְאַלֶּה נֹאדוֹת הַיָּוֵן אֲשֶׁר מִלֵּאנֹו חֲדָשִׁים, וְהִנֵּה הִתְבַקְּעוּ! וְאַלֶּה שְׁלֵמוֹתֵינוּ וְנַעֲלִינוּ - בְּלוּ, מֶרֶב הַדֶּרֶךְ! מָאד! ; תגובת ישראל: העם משתכנע בראותו את הצידה, יהושע כורת ברית לגבעונים, והזקנים נשבעים שלא לפגוע בהם.

טז-כז: גילוי התרמית: כעבור 3 ימים התגלה כי האנשים שהגיעו למחנה באו מארבע ערים קרובות מאד: גִּבְעוֹן וְהַפְּזִירָה, וּבְאֵרוֹת וְקָרִית יַעֲרִים, והם יושבי הארץ, אך מכיון שכבר נשבעו להם לא פגעו בהם - 'אָנַחְנוּ נִשְׁבַּעְנוּ לָהֶם בְּה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְעַתָּה לֹא נוֹכַל לִנְגַע בְּהֶם!'. תחת זאת עשו אותם חֲטָבֵי עֲצִים וְשֹׁאֲבֵי מַיִם לְמִשְׁכַּן.

אז-חמשת מלכי האמורי תוקפים את גבעון: כאשר שמע אֲדֹנֵי-צֶדֶק מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַיִם כִּי הֵעִיר גִּבְעוֹן, 'עִיר גְּדוֹלָה' אֲשֶׁר 'כָּל אֲנָשִׁיָּה גְּבָרִים', פנו לבני ישראל לברית חסות, שלח אל שליטי ארבע ערים גדולות – חברון, ירמות, לכיש ועגלון: 'עֲלוּ אֵלַי וְעֲזָרְנִי! חמשת המלכים עולים יחד' הם וְכָל מַחְנֵיהֶם' ומתקיפים את גבעון; יושבי גבעון שולחים שליחים ליהושע לעזרה - 'אֵל תִּרְפֵּךָ יְדֶיךָ מֵעִבְדֶיךָ עֲלֵה אֵלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹשִׁיעָה לָנוּ! יְהוֹשֻׁעַ יוצא עם הצבא למלחמה.

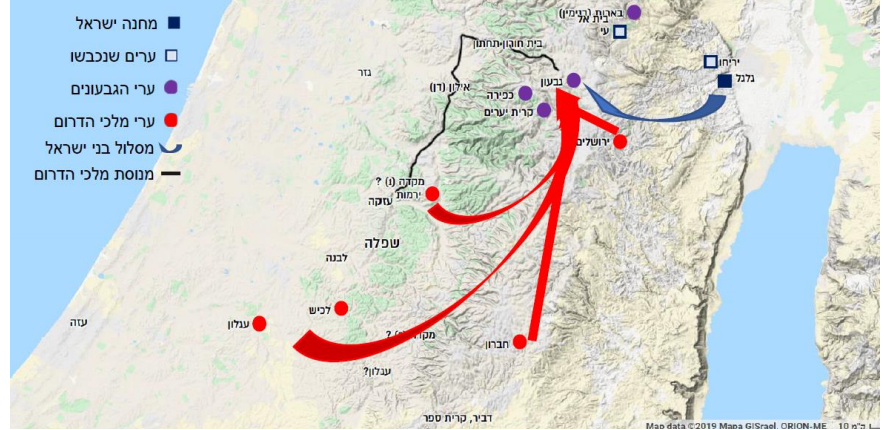
ח-טו: המלחמה והניסים הגדולים: יהושע זוכה לסיוע משמים בכל שלבי המלחמה: 1. בגבעון – יהושע יוצא עם צבאו 'כָּל הַלַּיְלָה עֲלֵה מִן-הַגִּלְגָּל' ומפתיע את מלכי האמורי. 'פִּתְאֹם'. הקב"ה מטיל מהומה

פרקי
(1-2)
מלחמת
מלכי
הדרום

ישראל לגבעונים, והמחזת תלונת העדה, ודבריהם, אל מול הנשיאים.
האם היה צורך בתרמית? יש מרבתינו הראשונים שפירשו כי מעשה הגבעונים לא היה נצרך ואילו היו באים להשלים עם בני ישראל היו מקבלים אותם בתנאי מס ועבדות. הרמב"ם (הלכות מלכים ו, ה) וכן הרמב"ן בפירושו לספר דברים (כ, יא) הביאו את דברי רבותינו: 'שלושה כתבים שלח יהושע: הראשון שלח להם: מי שרוצה לברוח - יברח. וחזר ושלח: מי שרוצה להשלים - ישלים. וחזר ושלח: מי שרוצה לעשות מלחמה – יעשה'. אם כן, מדוע נצרכו הגבעונים לתרמית? או שתחילה לא נענו לקריאה לשלום, ובהחל במלחמה, ומשחזרו בהם סברו כי עתה כבר לא יקבלו אותם, או, לדעת רמב"ן, שיצאו לקראת ישראל טרם הגעת האגרת.

הויכוח במרכזו של הפרק מתעורר ויכוח בין העדה לבין הנשיאים. העם אינו יכול להכות את הגבעונים בשל שבועת הנשיאים, והוא מתרעם על כך. "...ולא הפום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה בה' אלהי ישראל: וילנו כל העדה על הנשיאים! ויאמרו כל הנשיאים אל כל העדה אנחנו נשבענו להם בה' אלהי ישראל ועתה לא נוכל לנגע בהם..!" ניתן להעמיד את הבעיה לדיון בכיתה: הלא הברית הושגה בשקר ובמרמה, ומדוע יש לשמור אותה? כהסבר האברבנאל לטענת העם: "מן הדין שהשבועה או הברית אשר נעשה בטעות אינה כלום, והיה אם כן בדין להורגם כאלו לא היה להם כלל לא שלום ולא ברית ולא שבועה..!?" מנגד, מלמדים יהושע והנשיאים, עד כמה חמורה השבועה, על אחת כמה וכמה השבועה בשם ה', ואין להפר אותה. והאברבנאל כתב "מפני קידוש השם, לבל יאמרו האומות אשר ישמעון את השמועה שנשיאי ישראל עברו על שבועתם, ושארית ישראל יעשו עולה וימצא בפייהם לשון תרמית..".

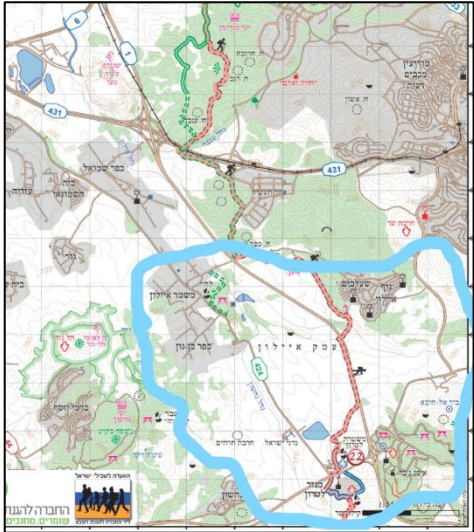
שימוש במפה פרק י מרובה באזכור מקומות. מומלץ להבהיר את תמונת ההתרחשויות באמצעות מפה. מצ"ב ציון המקומות על שכבת המפה המקראית מתוך אתר התנ"ך:

שבועה במבחן בפרק הקודם למדנו כי יהושע נשבע לגבעונים שלא יפגע בהם, וכתר עימם ברית. כעת הגבעונים מותקפים על ידי מלכי הדרום, והם פונים ליהושע לעזרה: 'אל תרף יְדִי מֵעֲבָדֶיךָ! האם יענה יהושע לקריאתם לעזרה כדי לקיים את השבועה שהושגה במרמה? אילו לא יתערב, יוכו הגבעונים על ידי גורם שלישי ללא קשר לבני ישראל! ראשית, מתחווורת כאן משמעותה של שבועת ה'בְּרִית', הכוללת התחייבות של הצד הריבון למתן הגנה לבן החסות. שנית, אנו רואים עד כמה הקפיד יהושע בשבועתו, ולא הפר את דבריו על אף העורמה והרמיה, אלא מילא את התחייבותו בנאמנות מוחלטת.

ניתן להציג תחילה את הענין בכיתה כשאלה לדיון, ולבקש מתלמידים להכין 'נייר עמדה', עצה, ליהושע כיצד ישיב לשליחי הגבעונים. חשוב לא פחות - לנמק את העמדה.

ולא הִיָּה כִּיֹּם הַהוּא לִפְנֵי וְאַחֲרָיו! העמדת השמש בגבעון בידי יהושע הוא נס ופלא כביר, אשר הכתוב מעיד כי לא היה כדוגמתו מעולם: "ולא הִיָּה כִּיֹּם הַהוּא לִפְנֵי וְאַחֲרָיו לְשִׁמְעַה ה' בְּקוֹל אִישׁ!" אפשר שכל הכיתה תקרא אותו יחדיו תוך הדגשת העוצמה באמירת הפועל "דום": 'שמש – בגבעון, דום!', 'וירח – בעמק איילון!' וזהו דבר שלא היה כדוגמתו, שאדם יגזור מעצמו על השמש לשנות את טבעה.

עמק איילון הוא עמק רחב בין הרי ירושלים ובנימין לבין גבעות השפלה. מימין מתנקזים לנחל איילון. כיום נמצאים בו מספר יישובים ואתרים, ביניהם: שעלבים, משמר איילון, מבוא חורון ו'פארק קנדה'. העמק הוא נקודה אסטרטגית חשובה בין השפלה להרי ירושלים. מלבד מלחמת יהושע התפרסמו בו קרבות נוספים: קרב אמאוס', השלישי והמפורסם מבין קרבות המכבים, ומבצע 'בן נון' במלחמת העצמאות - להרחבת השליטה על הדרך לירושלים. בעקבות כך גם נקרא שמו של אחד היישובים בעמק בשם כפר-בן-נון. מצ"ב קישור [לסרטון קצר על עמק איילון](#).

במחנה האמורי - 'וַיְהִי־מָה ה' לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּכְּסֵם מֶכָה גְדוֹלָה'. 2. בתוך מנוסתם של מלכי האמורי מגבעון משליך עליהם הקב"ה את 'אבְּנֵי הַבָּרָד', במורד בית חורון, 'אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם'; פגיעת אבני הברד רבה 'מֵאֲשֶׁר הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחָרְב'. 3. כיון שהחל להחשיך, יהושע חושש כי לוחמים רבים ינצלו את החשכה לחמוק 'אֶל עָרֵי הַמְּבָצָר', אז ציווה על השמש לעצור ולא לשקוע למשך 'יוֹם תְּמִימִם': 'שָׁמֶשׁ בְּגָבְעוֹן – דוֹם! וַיֵּרַח בְּעֵמֶק אֵילָן!...וַיֵּדֶם הַשָּׁמֶשׁ וַיֵּרַח עַמְדָּה עַד יָקָם גוֹי אִיִּבּוּ! כִּי יָכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִמְנוֹעַ אֶת הָאֲמֹרִיִּים מִ'לְבוֹא אֶל-עָרֵיהֶם' ולהכותם 'מֶכָה גְדוֹלָה מְאֹד עַד תְּמִימִם'.

טז-כה: מעשה המערה במקדה: חמשת המלכים עצמם אותרו תוך כדי הקרב 'נִחְבְּאִים בְּמַעְרָה בְּמַקְדָּה', אולם יהושע ציווה שלא להתעסק עימם אלא: 'גְּלוּ אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת אֶל פִּי הַמַּעְרָה וְהִפְקִידוּ עֲלֵיהֶם אֲנָשִׁים לְשִׁמְרָם'. רק בתום המערכה חזר יהושע למערה ו'סגר חשבון' עם חמשת המלכים במעמד גדול בו חיזק את שרי המלחמה: 'וַיֹּאמֶר אֶל-קִצְיָנִי אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה...קָרְבוּ שִׁימוּ אֶת רַגְלֵיכֶם עַל צוּאְרֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה אֵל תִּירָאוּ וְאֵל תִּתְחַוּוּ! חֲזְקוּ וְאַמְצוּ! כִּי כָכָה יַעֲשֶׂה ה' לְכָל אִיִּבֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם נֹלְחָמִים אוֹתָם' כו-מ: הסבר כללי- הכתוב מתאר כי יהושע כבש והיכה כל אחת מערי המלכים אשר נלחמו בו, וכאשר היכה את הערים הגדולות והחזקות כבש למעשה את כל הדרום - "אֵת כָּל הָאָרֶץ הַהָר וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה וְהָאֲשֻׁדוֹת"

מא-מג: סיכום: 'וַיִּכְּסֵם הַשָּׁמֶשׁ מִקֶּדֶשׁ בְּרַנְעַה עַד עֶזְרָה...וְאֵת כָּל הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וְאֵת אֲרָצָם...וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ אֶל הַמַּחֲנֶה הַגְּלִלָה"

'מלחמת עולם' מלחמת מלכי
 הצפון מיוחדת בהיקפה, ובריבוי העצום של הכוחות שהשתתפו בה. כל עמי כנען, חברו יחד לשדה המערכה במי מרום. מלבד מלכי הערים המרכזיות נזעקו גם מלכים רבים נוספים: מחופי הים במערב, מהכנרת, מבקעת הירדן, ממורדות החרמון ומהרי הגליל. מספר הלוחמים שהגיע היה עצום: "עם רב כחול אָשֶׁר על שַׁפְת הַיָּם לְרֵב", וכן הסוסים ואמצעי המלחמה – "סוּסוֹ וְרָקֵב רַב מְאֹד".

פעולת אדם ופעולת שמים המלכים שהתכנסו במי מרום בוודאי לא ציפו שהמלחמה תיערך למחרת בבקר אצלם.. הלא בני ישראל חנו בגלגל, במרחק של קרוב ל200 ק"מ! התכנון, מן הסתם, היה להתארגן ולצאת דרומה לתקוף את מחנה יהושע, והנה, תוך כדי ההתאספות והתכנון נופל עליהם צבא יהושע, 'פְּתָאֵם', בשטחי הכינוס. זוהי פעולה נועזת ומורכבת הדורשת מאמץ רב. ועדיין יחסי הכוחות נוטים בבירור לטובת מלכי הצפון וצבאם, אלא שכאן יש התערבות וסיוע משמים 'וַיִּתְּנָם ה' בְּיַד יִשְׂרָאֵל... וַיִּכֶם עַד בְּלַתִּי הַשָּׂאִיר לָהֶם שְׂרִיד'.

אתרי הצפון מי מאיתנו לא אוהב לטייל בצפון הארץ? הנה בפרקנו אנו למדים על הפעם הראשונה בה כבש יהושע את כל חבלי הצפון. בפרקנו מוזכרים מקומות מוכרים כחוף דאר, חצור, הכנרת והחרמון. מוקד המערכה בחצור. מצ"ב קישור [לטיפטיוול בגן הלאומי חצור](#)

הסוסים והמרכבות בפרק י למדנו כי יהושע ציווה על הקצינים לשים רגליהם על צווארי המלכים במקדה. בפעולה מתבטא ביטול הפחד מפני האויב, ושבירה סמלית של מקור כוח. בפרקנו נעשית פעולה דומה. כיום נשענת העוצמה הצבאית על מטוסים, טנקים וארטילריה. בימי קדם, נשענה העוצמה הצבאית על הסוס והרכב: "כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אִיֶּבֶךָ וְרֵאִיתָ סוּס וְרָקֵב עִם רַב מִמֶּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם" (דברים כ, א). כנגד ריבוי 'סוּסוֹ וְרָקֵב רַב מְאֹד' צבא מלכי הצפון אומר הקב"ה ליהושע: 'אַתָּה סוּסֵיהֶם תַּעֲקֹר וְאַתָּה מְרַכְבֵּיהֶם תִּשְׂרֹף בְּאֵשׁ'.

שתי גדות לירדן התלמידים לא למדו עדיין את ספר במדבר, ולכן נדרשת כאן השלמה. הם אינם מכירים את מלחמתו של משה סיוחן ובעוג, שני מלכי האמורי. מלחמה זו היתה בשנה

א-ט: המלחמה: למשמע המתרחש בדרום הארץ הזעיק יבין מלך חצור את מלכי האיזור ועימם את "הַכְּנַעֲנִי מִמִּזְרַח וּמִיָּם, וְהָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרָזִי וְהַיְבוּסִי בְּהָר, וְהַחִי תַחַת חֶרְמוֹן.. עם רב כחול אָשֶׁר על שַׁפְת הַיָּם לְרֵב וְסוּסוֹ וְרָקֵב רַב מְאֹד"; הקב"ה מחזק את יהושע; יהושע עושה מסע מהיר עם הצבא ומפתיע את מלכי הצפון במחנה שלהם במי מרום, 'פְּתָאֵם'. הצבא העצום מפני יהושע, אשר הכה אותו 'עַד בְּלַתִּי הַשָּׂאִיר-לָהֶם שְׂרִיד... אֶת-סוּסֵיהֶם עֲקֹר וְאֶת מְרַכְבֵּיהֶם שִׂרֵף בְּאֵשׁ'

י-כ: הסבר כללי – יהושע עובר מעיר לעיר, וכובש את הערים ואת כל מחוזות הצפון. מיוחד היה גורלה של חצור בהיותה יוזמת המלחמה - 'אַתָּה חֲצוֹר לְבַדָּה שִׂרֵף יְהוֹשֻׁעַ'.

כא-כג: כיבוש הענקים: אתגר מיוחד היה כיבוש יושבי הארץ הענקים, ואף אותם הכרית יהושע 'מִכָּל הָרַ הַיְהוּדָה וּמִכָּל הָרַ יִשְׂרָאֵל... לֹא נֹתַר עֲנָקִים בְּאַרְצָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל'.

קריאת פסוק הסיכום: 'וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת כָּל הָאָרֶץ כָּלל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֵל מֹשֶׁה וַיִּתְּנָה יְהוֹשֻׁעַ לְנַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל כְּמַחְלָקָתָם לְשִׁבְטֵיהֶם וְהָאָרֶץ שָׁקֵטָה מִמִּלְחָמָה'

הסבר כללי של הפרק - פעולת הכיבוש של יהושע השלימה את פעולת

מלחמת מלכי הצפון
 פרק יא
 (1)

הכיבוש של משה. בימי משה כבשו בני ישראל את הגלעד והבשן 'בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְקָה' במלחמתם נגד שני מלכים אדירים – סיחון ועוג. כעת השלים יהושע את כיבוש חבלי הארץ 'בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן יְמֵה' – חבלי הארץ שממערב לירדן, בהם 31 מלכים.

**סיכום
הכיבושים
(1)**

שלפני הכניסה לארץ, ובה כבשו ישראל את עבר הירדן המזרחי, מנחל ארנון הנשפך לים המלח ועד החרמון. כדאי לחזור ולהראות לתלמידי במפה את נהר הירדן, ולהזכיר כי גם מעבר הירדן המזרחי היתה לעם ישראל נחלה עוד מימי משה. זוהי גם הקדמה חשובה לנושא הנחלות, המתפרשות משני עברי הירדן.

ארץ עיר השם 'מלך' מתייחס הן למלך ארץ, הן למלך של עיר מרכזית. אין לטעות, אפוא, ולחשוב שרשימת 31 המלכים שקולה לרשימה של 31 מלכי ארצות. מדובר ב31 מלכי ערים גדולות וחזקות, כל אחת במרחבה המקומי. לעמת זאת, בעבר הירדן המזרחי מזכיר הכתוב שני מלכים בלבד: סיחון ועוג, מלכים חזקים מאד ששלטו על חבלי ארץ גדולים.

מפה ובה רשימת המלכים המופיעים בפרק יב ניתן לראות [בקישור לאתר דעת](#). לשיקול דעת המורה לקרוא את הרשימה ולתת לתלמיד להצביע במפה על מיקומה של העיר הנזכרת.

לפני ואחרי לא מזמן עמדנו בלימוד פרק א, מעבר הירדן המזרחי, לפני הכניסה לארץ. נוכל לנסות 'להיזכר' בתחושות מאז, של האנשים והנשים, הנערות והנערים העומדים לפני הכניסה לארץ חדשה ובה ערים בצורות ומלכים עצומים. כמה חיזוק ועידוד נדרשו ליהושע ולעם. והנה, כעבור פרק זמן, הושלמו המלחמות הגדולות, והארץ נכבשה לפני בני ישראל. הסיכום, אפוא, הוא גם נקודת ציון המאפשרת דיון בכוחה ומשמעותה של האמונה.

פעילות סיכום פרק יא חותם סדרה של ארבע מלחמות בספר יהושע, ובפרק יב נוספת רשימת המלכים. [פעילות סיכום ליחידת המלחמות](#) נמצאת בסוף יחידת הלימוד לפרק יא, המוצעת [באתר](#).